

İLKÇAĞDAN MODERNİZME; BİLİM, SANAT VE FELSEFE BULUŞMALARI

Doç. Dr. Zuhal Arda
Selçuk Üniversitesi G.S.F.
arda.zuhal@gmail.com

Öğr. Gör.Dr. Hikmet Şahin
Selçuk Üniversitesi G.S.F.
hikmetxsahin@gmail

Öğ. Gör. Dr. Semih Büyükkol
Selçuk Üniversitesi G.S.F.
semihbuyukkol@gmail.com

Özet

Bilim gibi sanatta, insanın merakından, yaşamı güzel kılma, dünyayı anlama ve algılama, doğa olaylarına egemen olma isteğinden doğmuştur. Yaşamın içinden çıkan bir insan etkinliği olarak sanatın da, insanlıkla yaşıt olduğu bilinmektedir. Bilimsel etkinlikler Uygarlık tarihiyle başlar. Bilimin ve sanatın gelişim çizgileri göz önüne alındığında, doğudan başlayarak doğu ve batı arasında zikzaklar çizdiği görülür. Bu dönemleri; Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına rastlayan empirik dönem, Eski Yunanlıların evreni açıklamaya yönelik akılcı sistemlerinin kurulduğu dönem, Ortaçağın dinsel dogmaları ile boğuşan batı karşısında İslam dünyasındaki bilimsel çalışmaları kapsayan dönem, Rönesans aşamasındaki bilim ve sanat çalışmalarını parlak dönemi, Modern Çağ bilim ve sanatı olarak sıralanabilir. Bu dönemler kronolojik olarak incelendiğinde Doğu'dan başlayan uygarlıkların bilim ve sanatları, bazen biri öne çıkarak diğerine, bazen da diğeri öncülük ederek günümüze kadar gelmiştir. Ancak bilim, felsefe ve sanatın birbirinden ayrılmaz bir üçgenin köşeleri gibi zaman içinde birinin diğeri etkileyerek de olsa birbirinden ayrı düşünülemezceği açıktır.

Anahtar Sözcükler: Sanat, Bilim, Felsefe, Uygarlık Tarihi.

SCIENCE-ART-PHILOSOPHY ENCOUNTERS OF MODERN FROM ANTIQITY

Abstract

Akin to science, art came into being due to the human beings' curiosity and desire to render life beautiful, to understand and conceive the world and to dominate the natural events. As a human activity born out of life, art is known to be coetaneous with humanity. Scientific activities start with the History of Civilization. When the development of science and art is considered, it is seen that, starting from the East, it zigzagged between the West and the East. These periods could be listed as the empirical period that took place during the Egyptian and Mesopotamian civilizations; the period in which the Ancient Greeks laid the cornerstones of the rational system to explain the universe; the period that covers the scientific studies of the Islam world against the West struggling with the religious dogmas of the Medieval; the outstanding period of scientific and artistic studies on the verge of Renaissance; and the Modern Epoch science and art. When these periods are examined chronologically, the science and arts of the civilizations that were rooted in the East survived until now, at times one coming to front and at times the other pioneering the other. However, it is apparent that, as the indivisible corners of a triangle, science, philosophy and art could not be taken separately even if their reciprocal effects are appreciated all along history.

Key Words: Art, Science, Philosophy, History of Civilization.

GİRİŞ

Bilim, yeni bir disiplin olmakla birlikte tarihi çok eskidir. Bilim, ne ilk defa Rönesans'tan sonra, ne de yalnızca batı dünyasında ortaya çıkmıştır. Bilim insanlığın ortak ürünüdür ve kökleri ilkel toplumlara kadar uzanır. Bilim bir yandan teknolojik uygulamalar yoluyla yaşam koşullarını değiştirirken, öte yandan düşüncelerimizi biçimlemekte, dünya görüşümüzü etkilemektedir. Geçmişin dokunulmaz sanılan birçok fikirleri, varsayım ve inançları bilimin getirdiği eleştirel yaklaşım ve bağımsız zihin disiplini karşısında ya sarsılmış, değişime uğramış, ya da tümüyle yıkılıp gitmiştir. Bilimin hergün yeni bir buluşla ortaya çıkmasında, düşüncenin serbestliğe kavuşması, akılla batıl inançların çarpışması ve insanoğlunun doğruyu merak edip araması çabası yatar. Yaşamı güvenilir kılmaya, dünyayı anlama ve doğaya egemen olma isteği bilimin olduğu kadar sanatın da ortak kaygısıdır.

Yaşamın içinden çıkan bir insan etkinliği olarak sanatın da, insanlıkla yaşıt olduğunu söyleyebiliriz. Bilim gibi sanatta, insanın merakından, doğa olaylarına egemen olma isteğinden doğmuştur. Eski çağlardan günümüze değin "sanat" (ars) sözcüğünün zaman içinde edindiği anlamlar değişse de insanoğlunun gerçekleştirdiği ürünlerin, doğanın ürünlerine üstünlük sağlayan yönü, teknik(tekhne) ustalık ile duyular aracılığıyla algıladığımız nesnelere gizemli bir estetik dille aktarılmasıdır.

Sanat ürünlerinin doğal güzelliklerden farkı, sanatın niteliğini ortaya koyar; doğal süreçler sonunda ortaya çıkan nesnelere, (kristaller, sarkit ve diktler, arı betegi, mercanlar, doğa manzaraları, hayvanlar, çiçekler) bir anlamda güzel sayılırsalar da sanat yapıtı olarak kabul edilemezler. Çünkü sanatın asıl özelliği, belirli bir nesne üretmeyi amaçlayan ve bir tasarım ya da kurmaca sonucunda ortaya çıkan bir etkinlik olmasıdır.

Tunalı " Vatan yaratmada sanat eseri onurlu yerini korumaktadır" (1997, 1)derken tarih içinde toplumların, egemen devlet olarak devamlı yaşama şansına sahip olmasını, sanat alanındaki gelişmişliklerine bağlar. Büyük Atatürk'de "Sanatsız kalan bir toplumun hayat damarlarından biri kopmuş demektir" sözüyle bu gerçeğe vurgu yapar. Bugün belki de ulusların sanat eserlerini birbirine tanıtmaya yarışına girmelerinin nedeninin altında var olma savaşı yatmaktadır.

İlk Çağ felsefecilerinden Aristo'ya göre sanat; zihinsel bir etkinliği, bir bilgiyi sanatsal yaratış için ön koşul sayar. Bu bağdaştırma Rönesans'ta da bozulmadı, Leonardo ve Dürer sanatı, evrene ilişkin bir bilgi türü olarak gördüler. Bu görüş zamanla değişti, kimi zaman sanat bilimden, kimi zamanda bilim sanattan etkilendi.

Rene Hyque "Sanat, estetikle (güzellik felsefesi) ile iç içedir" derken çağların dünya görüşlerinin, aynı zamanda estetik görüşlerini de yansıttığı ve sanatsal dışı vurumlarının da bu yönde olduğu belirtmektedir.

Yıldırım'a göre (2007, 13-14); bilimin, felsefenin ve sanatın tarihine bakıldığında şu beş evreyi görmek mümkündür:

1. Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına rastlayan empirik dönem
2. Eski Yunanlıların evreni açıklamaya yönelik akılcı sistemlerinin kurulduğu dönem,
3. Ortaçağın dinsel dogmaları ile boğuşan batı karşısında İslam dünyasındaki bilimsel çalışmaları kapsayan dönem,
4. Rönesans aşamasındaki bilim ve sanat çalışmaları parlak dönemi,
5. Modern Çağ bilim ve sanatı

Görüldüğü gibi bilimin ve sanatın gelişim çizgileri göz önüne alındığında, doğudan başlayarak doğu ve batı arasında zikzaklar çizdiği görülür. Tarih öncesi çağlarda felsefe, din, efsane gibi ruhsal, el sanatları gibi pratik yaşam ihtiyaçlarına yönelik uğraşlar dışında, gözleme dayalı bilimden söz etmek mümkün değildir(Yıldırım, 2005:15).

İnsanın doğaya egemen olma istek ve çabası, insanlık tarihi kadar eskidir. İlkel insan doğa ile ilişkisinde basit teknik becerilerini kullanıyor olsa da(avlanmak için mızrak, topraktan kaplar gibi) büyü türünden birtakım akıldışı yollara başvurmaktan da geri kalmamıştır. Büyünün amacı da doğayı etkilemek, ölmekte olan hastaları

iyileştirmek, doğal felaketleri önlemek, düşmanların yok olmasını sağlamaktı. Güneşin, ayın ve yıldızların yaratılış ve varoluş nedenleri, insanoğlunun ölüm karşısında duyduğu korkuyu gidermeden kaynaklanır. Aradığı güveni bulma yönünde efsaneler üretmiş, ürettiği bu efsane ve mitlere inanmıştır. İnsanoğlu yaşadığı yeri, dünyayı ve kendini değiştirirken bilim, sanat ve felsefe bazen çatışarak, genellikle de uzlaşarak birlikteliğe uzun soluklu olarak devam etmişlerdir.

1. Mısır ve Mezopotamya Uygarlıklarına Rastlayan Empirik Dönem

Bilimsel etkinlikler, Uygarlık tarihiyle başlar. İlk Uygarlıklar da Dicle-Fırat, Nil-İndüs gibi büyük nehir vadilerinde ortaya çıkmıştır. Bu uygarlıklar bilimin doğuşu için elverişli sosyal ve ekonomik koşulları taşıyorlardı. Toprağı işleme, hayvan evcilleştirme, hayvan gücünden yararlanma, sulama kanalları açma, tekerlekli araba ve fırınlanmış seramik kaplar yapma bu uygarlıkların elde ettiği başarılarıdır. İlk uygarlıklar arasında Sümerlerin parlak bir düzeye eriştiğini biliyoruz. Hayvancılık, tarım ve teknolojiye de ileri gittikleri, bakır ve kalay alaşımlarından daha dayanıklı olan bronz dönüştürebildikleri o dönemden kalan buluntulardan anlaşılmaktadır (Yıldırım, 2005, 17). Yöneticiler ile din adamları, tarımdan elde edilen ürünleri tapınaklarda toplama ve oradan dağıtma işini üstleniyor, alıp verilen miktarlar unutulmasın diye fırınladıkları toprak tabletler üzerine işaretliyorlardı. Böylece zamanla bu kayıt tutmalar geliştirilerek, ideogram şekline dönüşen resim-işaret yazı sistemi ortaya çıktı. İlk çivi yazısının Mezopotamya'da ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu gelişme sürecinde zamanla matematik, tıp, tarih, astronomi, mitoloji ve dinle ilgili geniş bir literatür ortaya çıktı. Mezopotamya sanatında, geniş yüzeyler kübik bir tarzda, cepheden anlatım, simetrik anlatım söz konusudur. Heykeller hareketsiz, ağır ve dinsel niteliklidir. Ayrıca mühürleri, hükümdarların savaş ve av sahnelerini içerir.

Sümerlerin yerini daha sonra Babilliler aldı ve Babil'de de matematik, astronomi alanlarında birçok ilerlemeler kaydedildi. Mısırlılarda da biraz fark ile aşağı yukarı aynı parlak düzeye eriştiklerini görüyoruz. Anıtsal Mısır mimarisi, Nil nehrinin etrafındaki bereketli topraklarında gelişmiştir. Mısır'da devletin başı rahip kral firavundur. Tanrı onun vücudunda oturur. Firavun tahta çıkar çıkmaz mezarının bulunacağı yeri saptar. Çünkü ölümlere saygı Mısır kültüründe çok önemlidir. Mısır sanatında fizyonomiye önem vermeden sağlam ifadeli cepheden duruş, simetri ve figürün dosdoğru ileriye bakması genel özellikleridir. Mısır mimarisi obeliskler (mezar dikilitaşı) ve pramitlerden (kral mezarları) oluşur. Piramitlerin içi, odalarla bölünmüş, odaların duvarları resimlerle süslüdür. Resimlerde görülenler, daima yaşanan zamanı gösterir ve ölünün bedeni her şeyin merkezi durumundadır. Mısır'da sülaleler döneminde güneşe tapma devlet dini olarak kabul ediliyordu. Diğer tanrılara tapma yasak edilmişti. Edebiyat, halk dilinde söyleşiler, resim ve heykel sanatı Mısır'da çok gelişmiştir. Mısır sanatından Yunan Sanatı ve diğer Avrupa ülkelerinin sanatçıları da etkilenmiştir.

2. Eski Yunanlıların Evreni Açıklamaya Yönelik Akılcı Sistemlerinin Kurulduğu Dönem

Eski uygarlıkların bilimde ulaştıkları düzey, doğadaki incelemeleri ile sınırlı kalmıştır. Mısır ve Babillilerin gözleme ve uygulamaya yönelik yaklaşımlarının sonuçları ile Yunanlıların salt bilgiye yönelik spekülasyonlu yaklaşımların sonuçları farklı olmuştur. Babillilerin astronomi bilgisi, gökyüzü cisimlerinin görünen hareketi uzun gözlemlerle saptamaları, bunlar arasındaki ilişkileri kestirmekten ileri gitmiyordu. Oysa evreni anlamak amacıyla Yunanlılar, doğayı katıksız ve gerçekçi bir bilgi tutkusuyla incelediler. Yine de Yunanlıların Mısır ve Mezopotamya'da gelişen teknik, astronomi, tıp alanlarında yararlandıkları bir gerçektir. 7. Yüzyılda Küçük Asya, Yunanistan, Güney İtalya, ve Sicilya'da kurdukları kentlere yerleştikleri, zengin bir edebiyat oluşturdukları, Finikeliler'den alfabeyi aldıkları, sayı sistemlerini de alfabeden oluşturduklarını biliyoruz. Hakkında bilgi sahibi olunan ilk bilgin Thales'tir. Thales, matematik, astronomi ve doğa felsefesiyle uğraşan bir bilgeydi. Evren'in sudan meydana geldiğini ilk defa dile getiren de oydu. Thales'in çoğu bilgileri Mısırlılardan topladığı söylenebilir. Thales'e göre, evreni anlamak onun yapısal niteliğini de anlamayı gerektirir. Bu ise maddeden başka bir şey değildir. Evrenin doğal sayılması, doğada olup bitenlerin doğa üstü mitolojik güçlere başvurmaksızın anlaşılabilir olması varsayımı, Thales'le başlayan geleneğin sonucudur. (Yıldırım, 2005: 21).

Başlangıçtan itibaren felsefenin temel sorunlarından biri varoluş ve yokoluş sorunuydu. Bu sorunlarda oluşum, değişim, bozulma, yaşam ve ölüm gibi süreçler yer alıyordu. Evreni açıklama üzerine kurulu bu felsefe M.Ö. 400'e kadar devam etti. M.Ö. 5. Yüzyılda Yunan dünyasının, sanat, edebiyat, politika merkezi olan Atina'da parlak bir döneme giren demokratik yönetim, serbest düşünme ve tartışmaya olanak verdi. Atina, pek çok

düşünür, matematikçi ve bilgin'in uğradığı, hatta yerleştiği bir yer oldu. Geçimlerini bilgi öğretmekle sağlayan bu göçmen düşünürlere "sofist" deniyordu. Bu sofistlerin başında da Sokrates geliyordu. Sokrates, kendinden önce gelen düşünürlerin aksine doğa ile değil, insan ile ilgileniyordu. Sokrates'in etkisi altında insan davranışlarını inceleyen bir ahlak felsefesi doğdu. Filozoflar artık iki kampa ayrılmıştı. Bir yandan dış dünyayı anlamaya çalışanlar, diğer yandan insanı dış ve iç dünya ilişkileri açısından ele alanlar.

Sokrates 71 yaşında ölüm cezasına çarptırıldığında Platon otuz yaşında genç bir adamdı. Platon, hocasını kaybetmenin üzüntüsüyle Atina'yı terk etti. Uzun süre dönmedi. Döndüğünde kapısında "buraya matematik bilmeyenler giremez" yazan ünlü Akademisini kurdu. Burada felsefesini, özgür bir ortamda geliştirdi. Atomcuların materyalist görüşü ona ters geliyordu. O, matematikle birlikte mistisizme yer veriyordu ve dünyayı akıllı bir yaratmanın yarattığına inanıyordu.

Aristo ise Makedonyalı'ydı, 18 yaşındayken Atina'ya gelmiş ve Platon'un ölümüne kadar onu öğrencisi olmuştur. Hocasının ölümünden sonra Anadolu' geçerek bir müddet deniz biyolojisi ile ilgilenmiş, birkaç yıl Makedonya Prensi İskender'e ders vermiş, daha sonra Atina'ya geri dönmüştür. Kültür Tarihinde en az Platon'un Akademi'si kadar önemli Lyceum'u kurmuştur. Doğa felsefesiyle birlikte, mantık, ahlak, politika ve edebiyat gibi birçok konuya el atmış, evrensel zekâsıyla birçoğunun kurucusu olmuştur. Yunan düşüncesi İskender Seferleri sırasında Mısır ve Mezopotamya kültürleriyle karşılaştı. İskender'in yanına aldığı birçok bilim adamı gittikleri her yeri çeşitli yönleriyle inceleyerek metafizik bilimden empirik, gözleme dayalı bilime geçilmesi yolunda çalışmalar yaptılar. Tarihte "Helenistik Çağ" denen parlak bir bilimsel dönem yaşandı (Yıldırım, 2005, 35,36). Helenistik Çağ bilginleri, kendilerini karışık matematik problemlerine adanmışlardı. Batlamyus adlı bilgin, İskenderiye'de astronomi ile uğraşırken Hipokrat'tan sonra tıp alanında en önemli bilgin Galen bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Yunan arkaik dönemi (MÖ 750 - MÖ 480) sanatı incelemelerinde ortaya çıkan Geometrik Sanat ve Klasik Yunan Sanatı arasındaki başlıca yüzey süslemesi ve plastik sanatlar açısından önemlidir. Arkaik dönemin Yunan Karanlık Çağlarını takip ettiği dönemden beri, politik teoride önemli ilerlemeler görülmüş; (Karanlık Çağlarda yokolan) yazılı dilin yeniden dirilişinin yanı sıra, demokrasi, felsefe, tiyatro ve şiirin yükselişiyle arkaik dönem bu alanlara yayılmıştır.

Romalıların bilimle ilk temasları ise Güney İtalya ve Sicilya'ya yerleşmiş Yunan düşünürleri yoluyla olmuştur. Romalılar Yunanlıların teorik düşünme ve gözlem arasında kurmayı başardıkları dengeyi başaramadılar, ancak sonuçlarını kullandılar

Görüldüğü gibi, bu dönemde bilim, felsefe ve sanat karşı karşıya değil, birbirleriyle barış içindeydiler ve biri diğerinin gelişmesi için katkı sağlamıştır denilebilir.

3.Ortaçağın Dinsel Dogmaları ile Boğuşan Batı Karşısında İslam Dünyasındaki Bilimsel ve Sanatsal Çalışmaları Kapsayan Dönem

Ortaçağ'da felsefe ve bilim batıda tam bir duraklama dönemine girdi. Latin rahipler, bilime ancak, İncil'i anlayacak kadarına izin veriyorlardı. Manastırların bir tür üniversite görevi gördüğü okuma ve öğrenme rahiplerin eline düştü. Din ve büyü'nün düşünce sistemi üzerindeki baskısı çok arttı. Giderek din dışı görülen bilimsel çalışmalar, Hıristiyanlığa aykırı görülür oldu. Romalılar gibi Latin kökenli Hıristiyan rahipleri de teorik bilgilere yüz çevirdiler. Latin kilise rahipleri içinde en tanınmış ve entelektüel olan Aziz Augustine, akli kendisini inanmaktan alıkoyan bir tuzak sayıyor, bilişme ancak İncil'i aramaya yetecek kadar izin veriyordu. Giderek bilginin kötü, cehaletin erdem olduğu bir dönem başladı. Bilime karşı kuşku eylemleri saldırı düzeyine erişti. Batı Avrupa'da karanlık çağ bütün olumsuzluklarıyla hüküm sürerken Bizans'da Antik Yunan ve Roma geleneği biraz da olsa sıcaklığını koruyordu.

Bu dönemde Avrupa'da sanatta, felsefe gibi dinin tekelindedir. Kilise duvarlarına yaptırılan resimler, cahil halka İncil'i tanıtmak amacıyla yapılan dini resimlerdi. Bu resimlerin kimin tarafından yapıldığı belli değildir. Tiyatrolar yasaklanmış, ancak İncil'deki konular, kiliselerde rahipler tarafından oynanmasına izin verilmiştir.

Ortaçağ sanatı, Hıristiyanlığın yayıldığı ülkelerde doğmuş ve onun hizmetinde gelişmiş olan dinsel nitelikli bir sanattır. Roma İmparatorluğu 4.yüzyılda Hıristiyan dinini kabulünden sonra ikiye ayrılınca, Ortaçağ sanatı da Batı ve Doğu Hıristiyan Sanatı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ortodoks mezhebine bağlı olan Doğu Hıristiyan Sanatı, Katolik Roma'dan farklı bir yol izlemiş ve "Bizans Sanatı" olarak adlandırılmıştır.

Hıristiyanlık, başlangıçta çoktanrılı Roma'nın baskısı yüzünden rahat yayılma olanağı bulamamış, ancak resmi din olarak kabul edildikten sonra gelişme gösterebilmiştir. Batı Roma İmparatorluğu topraklarında yaşayan Hıristiyan toplulukları 4. yüzyıla kadar inançlarını yayma konusunda özgür değillerdi. Ölülerini gömerken gösterişli ayinler yaptıkları, bu yüzden de kovuşturmayla uğradıkları için mezarlıklarını yer altında yapmak zorunda kalmışlardır. Uzun ve karmaşık dehlizlerden oluşan bu yeraltı şehirlerine "Katakomb" adı verilir. Araştırmacılar tarafından uzun süre Hıristiyanların gizlice yaşadıkları şehirler sanılan katakombların sonradan yalnızca ölü gömülen ve ibadet edilen yerler oldukları anlaşılmıştır. Nitekim, katakomblarda duvarlarına mezarlar oyulmuş dar koridorlardan ve girişteki ibadet salonundan başka, yaşamaya elverişli mekanlara rastlanmamıştır.

Hıristiyanlık, başlangıçta Yahudiliğin tasvir yasağını benimsediği için ilk resim örnekleri, ancak 3. yüzyıldaki katakomb duvarlarında karşımıza çıkar. Bu resimler genellikle çok basit ve şematiktir. Okuma yazma bilmeyen Hıristiyanların vaazlarda anlatılan dinsel olayları gözlerinde canlandırabilmeleri için yapılmışlardır.

Antik uygarlığın sona ermesiyle İtalyan Rönesans'ının başlaması arasında geçen bin yıllık dönem, Avrupa için karanlık bir dönem sayılır. Bu dönemde bilim ve felsefede öncülük Müslümanların eline geçmiştir. İslam dünyasının bilimsel çalışmalarının en parlak dönemi M.S. 800-1100 arasına rastlar. Müslümanlar yalnızca bilimsel düşünme geleneğini sürdürmekle kalmadılar, bu düşüncenin Avrupa'da yeniden canlanmasına sebep oldular. İslam inancının verdiği güçle yeni yerler keşfeden, baş döndürücü bir hızla, tüm dünyanın en büyük imparatorluklarından birini kurdular.

Yunan kaynaklarından yapılan çevirilerle başlayan bu çalışmalar başlangıçta bilgi toplama şeklindeydi. En fazla matematik, tıp ve kimya kitaplarını çevirdiler. İslam dünyasının en ünlü kimyageri Ebu Musa Cabir İbn'i Hayyam'dı. İslam bilim ve kültürü 11. Yüzyıla kadar canlı ve parlak dönemini sürdürdü. İbn'i İslam saraylarında zenginlik ve ihtişam, süslemelerde de kendini gösterir.

12. yüzyıl ortalarında başlayan Gotik sanat, Rönesans dönemine kadar sürmüştür. Romanesk deyince akla manastır yapıları geliyordu, Gotik denildiğinde ilk akla gelen ise, sivri çatı ve kuleleriyle göğe doğru yükselen, dev boyutlu katedral yapılarıdır. Katedraller, Ortaçağ kentlerine biçim vermiş, kent ekonomilerinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Romanesk mimaride kullanılan yuvarlak kemerlerin yerini Gotik mimaride sivri kemerler almıştır

Gotik katedrallerde bütün ağırlık sivri kemerlerle sütun ve ayaklara aktarıldığı için taşıyıcı öge olarak duvara gerek kalmıyordu. Böylece ara bölümlere boydan boya pencereler açılabilirdi, bunlar da renkli camlarla kaplanabiliyordu. Çeşitli motiflerle ve figürlerle süslenen bu renkli camlara "vitray" adı verilir. Paris Notre-Dame Katedrali cephesindeki "gül pencere", dönemin vitray sanatının en görkemli örneklerinden biridir. Heykel sanatı, Gotik dönemde de mimariyle bağlantısını sürdürmüştür. Bu bağlantı özellikle cephe dekorasyonunda dikkati çeker. Gotiğin son döneminin resim sanatında da katı kalıpların gevşediğini, şematik anlatımların yerini doğalcı betimlere bırakmaya başladığını görürüz. Ama hem heykelde hem de resim sanatında doğal görünümü ön plana alan örnekler ancak Rönesans döneminde ortaya çıkar.

Bu dönemde İslam dünyasında bilim, felsefe ve sanatın aynı paralellikte ve üst seviyede olması şaşırtıcı değildir. Avrupa'nın dogmalarla uğraştığı bu dönem İslam dünyasının en parlak dönemiydi denilebilir(Wimmer, 2009).

4. Rönesansta Sanat Çalışmalarının Ön Plana Geçtiği Hümanizma Dönemi

Rönesans, İtalyanca rinascimento sözcüğünden kaynaklanan bu terim, dilimizde “yeniden doğuş” anlamına geliyor. Rönesans genelde, 14-16. yüzyıllarda İtalya’da klasik modellerin etkisi ile sanat ve yazın alanındaki canlanış olarak tanımlanır. Daha 1550’de, sanat tarihçiliğinin öncüsü sayılan Giorgio Vasari (1511-1574), sanat alanındaki bu canlanışı tanımlamak için “rinascita” sözcüğünü kullanmıştır. Ama deyim bugünkü anlamda kullanımını, büyük oranda Jacob Burchardt’ın ilk kez 1860’da basılan “İtalya’da Rönesans Kültürü” adlı yapıtına borçludur. Rönesans, Burchardt’ın da değindiği gibi, İtalya’da yalnız sanat alanında görülmez; bilim ve sosyal yaşantının bütün dallarındaki hareketliliği, canlanışı içerir(Little, 2009,27)

Rönesans dinsel bağnazlığın egemenliğini kırdığı ölçüde, bilimin gelişmesine yararlı olmuştur. Fransız tarihçisi Michelet, Rönesans’ı “dünyayı ve insanı keşfetme” olarak niteler. Rönesans’ta bu hareket iki biçimde yer alır. Birincisi, dünyaya açılma, yeni ülke ve toplulukları keşfetme, ikincisi ise insanı ve ona kişilik değer ve özellikleri keşfetme. Rönesansı salt bilimsel gelişme olarak ele almak yanlış olur. Bilimde asıl uyanışın iki dönemi vardır ve Rönesans bu iki dönem arasında yer alır. Birinci dönem onbirinci yüzyılın ikinci yarısında başlar, 132. Yüzyılda doruk noktasına erişir. Birinci dönem Arap kaynaklarından yararlanılarak antik bilim ve düşünceyle temas kurma biçiminde ortaya çıkmış ve İslam ülkelerinde gelişmiştir. İkinci bilimsel dönem ise 17. Yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkar ve bilimsel araştırmaların yapıldığı tam bir pozitivist yaklaşımın her konuda yer aldığı bir dönemi temsil eder. Rönesans bu iki dönemi birbirine bağlayan bir geçiş dönemi sayılabilir (Yıldırım, 200, 78-79).Leonardo da Vinci dışında o dönemin yetiştirdiği bir araştırmacı olmadığı gibi hümanistlerde yer yer bilime karşı bir çaba bile görmek mümkündür. Bu dönemin ünlüleri, sanat, tarih, politika alanlarında yetişmiştir (Hollingsworth,2009:226-227).

Rönesans günümüzde klasik Avrupa sanatını başlatan dönem olarak benimseniyor. 15. yüzyıla değin Avrupa’da Ortaçağ’ın sembolik dünya görünüşü egemendi. Soyut, tartışmaya kapalı bir düşünce sistemi söz konusuydu. Bu durum, doğal olarak sanata da yansımıştı. Daha çok Kutsal Kitap’tan alınan konular, şemalara bağlı ve sembolik bir dille anlatılıyordu. Daha da önemlisi, Ortaçağ’ın sanat dalları arasında Güzel Sanatlar diye adlandırdığımız resim, heykel ve mimari yer almıyordu. Ortaçağ’ın “Yedi Sanat”ını (Trivium ve Quadrivium) Diyalektik (mantık), Gramer, Retorik (söylev sanatı) ve Aritmetik, Geometri, Astronomi, Armoni (genel anlamda müzik sanatı) oluşturmaktaydı. Resim ve heykel ise zanaatla ilgili görülüyor, bu alanlarda çalışanlar da zanaatçı olarak adlandırılıyordu (Hollingsworth,2009).

15. yüzyıldan itibaren ise düşünce alanında, İlkçağ anlayışının etkileri görülmeye başlanır. Büyük düşünürlerin yapıtları İtalyanca’ya çevrilir, ilkçağ mitolojisindeki öyküler Hıristiyanlığa uyarlanır. Bu arada resim, heykel ve mimari, yapılan kuramsal çalışmaların da etkisiyle sanat niteliği kazanmaya başlar. İlkçağ felsefesinin de etkisiyle, insanı “Küçük evren” (micro cosmos) olarak gören hümanist anlayış gelişir. Bu değişim, ekonomik bir temele de dayanmaktadır. Zenginleşen kent dükalıklarında klasik sanat eğitimi görmüş patronların egemenliği, Rönesans’ın oluşmasında hayli etkili olmuştur. Özellikle Rönesans’ın beşiği Floransa’daki Medici ailesi, sanatın en büyük koruyucusuydu. Çeşitli alanlarda pek çok sanatçıyı barındıran Floransa, bir bankerlik merkezi haline gelirken kuzeyde Venedik de özellikle doğuya açık deniz ticaretinin en önemli limanı olmuştu. Sanatsever prenslerin de desteğiyle sanatçılara tüm olanaklar sağlanıyor, Roma’da İlkçağ kalıntıları üstüne kazılar yapılıyordu. Euclid’den beri bilinen “Altın kesim”, 15. yüzyılda sanat yapıtlarının temel ilkesi durumundaydı.

Rönesans’la birlikte önemli bir gelişmeye daha tanık oluruz. Ortaçağ’da zanaatçı olarak görülen ressam, heykeltıraş ve mimarlar bu dönemde sanatlarıyla ilgili kuramsal çalışmalar da yapmaya başlarlar. Hemen bütün büyük Rönesans ustaları aynı zamanda büyük birer kuramcıdırlar desek, pek abartmış olmayız. Bunlardan biri de mimaride oran ve perspektif konusunda araştırmalar yapan Filippo Brunelleschi’dir (1377-1446). Sanatçının Floransa’da yaptığı Pazzi şapeli (1420), Rönesans’ın mimari anlayışını açıkça ortaya koymaktadır. Brunelleschi bu küçük yapıda yatay-dikey karışıklığını belirgin bir biçimde gözler önüne sermiştir. Gotik dönemde baştaç edilmiş olan sivri kemer yerine, yuvarlak kemerin kullanılmış olması da bir yeniliktir(Turani, 1997).

Görsel bir denge, sıkı bir düzen anlayışı ve uyumlu oranlar, Rönesans mimarisinin temel ilkeleriydi. 15. yüzyılın başından itibaren resimde de de bunlara benzer yeni değerler ortaya çıkmaktaydı. Daha 14. yüzyılın başında Giotto (1266/7 ya da 1276-1337) Assisi ve Padua’da yaptığı fresklerle Ortaçağ’ın yüzeysel, şematik resim

anlayışını kırıyor, mekan, hacim ve anlatım konusunda yeniliklerle dolu düzenlemelere varıyordu. Giotto'dan yaklaşık yüzyıl sonra Masaccio (1401 - olasılıkla 1428), Floransa'da yaptığı fresklerle yeni anlayışın olgun örneklerini ortaya koyar. Santa Maria del Carmine Kilisesi'nin Brancacci şapelindeki kompozisyonlarda, sanatçının anlayışı Giotto'ya oranla bir hayli olgunlaşmıştır. Masaccio'nun resimlerinde ayrıca, gelişmiş bir anatomi bilgisi de hemen göze çarpar. Aynı yerdeki Adem ve Havva kompozisyonu, onun figürlere nasıl can verdiği konusunda tipik bir örnektir. Açıklı koyulu renklendirme, gölgeli ışıklı alanlarla figürler kusursuz bir biçimde verilmiştir. Adem ile Havva'nın yüz ve ellerindeki anlatım da konunun gerektirdiği, yani cennetten kovulustaki dramatik etkiyi güçlendirmektedir.

15. yüzyılın başında kimi ressamlar, derinliğin perspektifle verilmesi konusunda ciddi çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Paolo Uccello (1396/7-1475) ve Andrea Mantegna (1431-1506), bu sanatçılar arasında hemen akla gelenlerdir. Mantegna'nın Ölü İsa'yı konu aldığı resmi (Brera, Milano) ise, "rakursi" dediğimiz kısa görünüş yönteminin en tipik örneklerinden biridir. İki matematik kitabı yazmış, birçok geometri ve çizim çalışması yapmış olan Piero della Francesca da (1410/20-1492) kuramsal ve pratik denemeleri bir arada sürdürmüştür (Hollingsworth,2009:226-227).

Rönesans'ta yalnızca perspektif ve kompozisyon sorunlarıyla uğraşan sanatçılar yoktur. Rençilik de önemli bir ekol oluşturmuştur. Rönesans'ın renk ustaları olarak bilinen sanatçılarsa, Venedik'teki Bellini ailesidir. Baba Jacopo ve oğulları Gentile ile Giovanni Bellini, rengin atmosferik etkilerini sergileyen yapıtlar vermişler, daha sonra en olgun anlatımını Tiziano ve Giorgione'de bulacak olan renkçi okulun kurucuları olmuşlardır. Bu arada Gentile Bellini 1479-81 arasında İstanbul'da kalmış ve Fatih Sultan Mehmed'in portresini yapmıştır.

"Kusursuz form", "Denge", "Uyumlu oranlar", "Zerafet", resim ve mimarinin yanında 15. yüzyılın heykel anlayışında da geçerlidir. Bununla birlikte, Rönesans sanatındaki Gotik etkiler kendini en güçlü biçimde bu dönemin heykel sanatında gösterir. Floransalı sanatçı Lorenzo Ghiberti'nin (1378-1455) yapıtlarında Gotik anlayış oldukça belirgindir.15. yüzyılın heykel alanındaki büyük ustası Donatello'nun (yak. 1386-1466) konumu, mimaride Brunelleschi'nin resimde de Masaccio'nunkine eşdeğerdir. Donatello da klasik sanat yapıtlarını incelemiştir. Davud Heykeli (Bargello), onun hümanist ve gerçekçi anlayışını akıcı ve zarif formlarla gözler önüne sermektedir. Rönesans'taki ilk çıplak heykellerden biri olan Davud, süslemeci anlayış ve zerafet açısından bir ölçüde Gotik üslupla da ilişkilidir.

Rönesans heykeli en kusursuz anlatımını kuşkusuz Michelangelo'nun (1475-1564) yapıtlarında bulmuştur. Sanatçının gençlik dönemi heykeli San Pietro Pietası (16. yüzyıl başı), Rönesans'ın en başarılı yapıtlarından biridir. Tümüyle cilalanıp parlatılmış olan heykelde her bir form, en ince ayrıntısına kadar titizlikle işlenmiştir. Ayrıca San Pietro Pietası Heykeli'nde Rönesans ilkeleri ve düzeninin sergilenişi açısından üst düzeyde bir örnektir.

İlkçağ dünyasının Rönesans üzerindeki etkileri, yazın ve felsefe alanında da güçlü olmuştur. İlkçağ felsefecileri ve yazarları İtalyancaya çevrilirken, İlkçağ öykülerinin kahramanlarına da Hıristiyanlıkla ilgili nitelikler kazandırılıyordu. Mitolojik olaylarda Hıristiyanlığın özünü ve anlamını belirtecek sembollerle donatılıyordu. Doğal olarak bu dönemde sanatçılara yol gösteren, onlara klasik konuları nasıl resimleyecekleri hakkında bilgiler veren uzmanlar da devreye girmiştir. Bu da Rönesans'ın çok boyutlu, tüm sanat dallarını kuşatan, bu yüzden de büyük bir ekip çalışmasıyla anlam kazanan bir uyanış olduğunu göstermektedir. Bu tip bir ekip çalışması, Raffaello'nun Vatikan'da gerçekleştirdiği duvar resimleri için de yapılmıştır. Değişik adlarla anılan birkaç salon süslemesinden oluşan Vatikan duvar resimleri arasında Atina Okulu diye bilinen kompozisyon, dizinin en tanınmış örneğidir. Raffaello İlkçağ'ın anıtsal mimarisi önünde bir yanda idealist Platon'u, öte yanda realist Aristo'yu resimlemiştir. Felsefi inançlarına paralel olarak Platon göğü, Aristo yeri gösterir. Ayrıca resimde, Euclid'den Diogenes'e kadar pek çok İlkçağ felsefeci ve matematikçisi de yer almıştır. Felsefi içeriğinin yanında, desen ve form açısından son derece olgun bir anlatıma sahip olun bu yapıtlarda, Rönesans resmi en üst noktaya ulaşmıştır.

Sanat alanındaki bu büyük gelişmenin bir başka nedeni de sanatçı atölyelerinin ün kazanması idi. Özellikle Floransa kentindeki atölyelerde yüzlerce çırak, büyük ustaların yanında eğitim görüyor, onların ciddi ve önemli çalışmalarına katılıyor, kimi zaman da yapıtların izin verilen bölümünü tek başlarına gerçekleştiriyorlardı. Bu

atölyelerden biri de ressam ve heykeltıraş Verrocchio'nun atölyesi idi. Atölyesindeki çıraqlardan biri, İsa'nın Vaftizi (Uffizi, Floransa) adlı resimde görev almış, olasılıkla da soldaki meleş ve manzaranın bir bölümünü boyamıştır. Bu kişi, daha sonra Rönesans'a damgasını vuracak olan sanatçılardan biridir, Leonardo da Vinci... Yalnız onun değil, sanat tarihinde en ünlü resimlerinden biri olan Son Akşam Yemeği, Milano'daki Santa Maria della Grazie Kilisesi'nin yemek salonundadır. Bir hayli yıpranmış olan bu resimde Leonardo, figürlerin yerleştirilişi, mekânın tanımlanması, perspektif gibi Rönesans'ın çok önem verdiği konularda kusursuz bir anlatıma varmıştır. Leonardo yalnızca kompozisyon ve perspektif gibi sorunlarla uğraşmamış, bu konudaki kuramsal çalışmalarına uygulama alanı da bulmuştur. Figürlerin arkasında uzanan manzaranın gittikçe soluklaşması, buğulu gri bir ton alması, ustanın bu buluşunun ürünüdür. Böylece o zamana kadar yalnızca çizgi perspektifiyle sağlanan derinlik, Leonardo'nun "sfumato" diye tanımladığı bu yeni buluşla daha inandırıcı bir boyut kazanmıştır.

Leonardo örnek bir Rönesans sanatçısıdır. Yalnızca resim, onun çalışma ve araştırma arzusunu doyumamış, sanatçı hemen her konuda araştırma yapma, yeni bir şeyler bulma isteğiyle yaşamıştır. Anatomi, botanik, mekanik, kent planlaması, meteoroloji, astronomi, mimari, silah tasarımcılığı onun ilgi alanlarını oluşturmaktaydı. Uçuş konusundaki araştırma ve tasarımları ise bir tutku halini almıştı. Onun ayrıca Haliç için bir köprü tasarımı, İtalya'daki Arno nehrinin yatağının değiştirilmesi ve kanal yapımı konusunda çeşitli projelerde yaptığını biliyoruz.

Leonardo'da en üst düzeyde tanık olduğumuz çok yönlülük, Rönesans'ın en ilginç özelliklerinden biridir. Bütün büyük sanatçılar, tek bir alanda sınırlı kalmayarak değişik konularda çalışmalar yapmışlar, birbirleriyle yarış edencesine ürünler vermişlerdir. Bu durum, dönemin büyük sanatçılarından en dikkate değer özelliği idi. Bunlardan biri de kuşkusuz Michelangelo'dur. Heykel ve mimari tasarımları yapan, soneler yazan bu ilginç kişilik, aynı zamanda güçlü bir düşünce adamıydı. Michelangelo ayrıca Raffaello'nun Vatikan resimleriyle birlikte Rönesans'ın en önemli mimari süslemesi sayılan Sistine şapalı'nın tavan fresklerini de gerçekleştirmiştir. Hareketli formlar, güçlü gölge-ışık oyunları ve kusursuz bir anatomi çalışması, resmin temel özellikleridir.

Aynı tarihlerde Venedik'te renkçi bir üslup söz konusuydu. Giorgione (yak. 1476/8-1510), özellikle Fırtına adlı resmiyle (Accademia, Venedik) Rönesans'ın kesin ve düzenli resim anlayışına belli oranda bir yumuşama getirmiş renk ve gölge-ışık yoluyla atmosferik bir manzara yaratmıştır. Onun genç yaşta ölümü üzerine bu renkçi üslup, arkadaşı Tiziano'nun (yak. 1487/90-1576) resimleriyle sürmüştür. Bir hayli uzun yaşamış olan bu sanatçının bazı çalışmaları da uzmanlarca Manierist üslup içinde değerlendirilir.

Rönesans döneminde bilimin sanat ve sosyal yaşamda daha etkili olduğu, bilim alanında ise bazı araştırmalara rağmen geri planda kaldığını söylemek mümkün görülmektedir. Rönesanstan sonra gelen Modern Çağın Bilim, sanat ve felsefesi, geniş bir yelpazeye yayıldığından, Modernizmden Günümüze kadar olan bölümü başka bir inceleme ve araştırma konusu olarak incelenecektir.

SONUÇ

Yaşamın içinden çıkan bir insan etkinliği olarak sanatın da, insanlıkla yaşıt olduğunu söyleyebiliriz. Bilim gibi sanatta, insanın merakından, doğa olaylarına egemen olma isteğinden doğmuştur.

İlkçağda bilim ve sanat baş başa ve felsefenin ışığında ilerlemişken, Ortaçağda Avrupa'da sanatta, felsefe gibi dinin tekelindedir. Avrupa'da bilim Ortaçağ'da gerilirken İslam ülkelerinde yüksek seviyeye ulaşmıştır. Rönesans'ta ise insanın topyekun bir yenilenmeyle kendini keşfetmesi, yeni bir dünyanın kapılarını aralamış, sanat, bilimin önüne geçmiş, hümanist düşünce birleşerek tüm dünyayı sarsan yeniliklere sahne olmuştur.

Teknolojik gelişmelerin çok hızla yol aldığı ve bilimin sınırlarının zorlandığı çağımızda ise ünlü düşünür Nietzsche'nin görüşlerine katılmamak elde değil. "Doğrular yüzünden ölmek için elimizde sanat var... Sanat nasıl mı doğar? Bilgiye karşı bir deva, bilime karşı bir panzehir olarak doğar. Yaşam, ancak sanatın yanılmaları sayesinde yaşanabilir hale gelir"

Not: Bu alışma 25-27 Nisan 2013 tarihlerinde Antalya'da 28 Ülkelerin katılımıyla düzenlenen " International Conference on New Trends in Education – ICONTE – 2013 "da sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Hollinsworth, Mary(2009),Dünya Sanat Tarihi, İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Little, Stephen .(2009) , İzmler, İstanbul: Yem Yayınları.

Tunalı, İsmail (2007),Estetik, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Turani, Adnan (1997),Dünya Sanat Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, Cemal.(2005) ,Bilim Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Wimmer, Franz Martin.(2009),Kültürlerarası Felsefe, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.